

Dr hab. Zbigniew Podgórski, prof. UKW

Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
85-033 Bydgoszcz, Plac Kościeleckich 8

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Urbańskiej

pt. *Rola edukacji gleboznawczej w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństw*

Dysertacja doktorska Magdaleny Urbańskiej ma objętość 92 stron, spośród których 19 stanowi autorską część opracowania, a pozostałe 73 strony tworzą załącznik. W autorskiej części Autorka zamieściła syntetyczne wprowadzenie, określiła cel badań, a następnie zawarła krótkie charakterystyki wszystkich publikacji wchodzących w skład zbioru przedłożonego do oceny. Część autorską zamknęła podsumowaniem. Ponadto, opracowanie zawiera spis literatury oraz streszczenie w językach: polskim i angielskim. Wymienione wyżej elementy struktury pracy doktorskiej zostały wymienione w spisie treści, który nie posiada numeracji porządkowej. Załącznik, będący najobszerniejszą częścią ocenianej pracy, zawiera zbiór sześciu współautorskich artykułów naukowych, uporządkowanych zgodnie z przyjętą koncepcją badań. Publikacje wydane w latach 2019-2022 dotyczą: oceny poziomu edukacji gleboznawczej i wskazania uchybień oraz pozytywnych aspektów w nauczaniu podstaw gleboznawstwa (pozycje 1-2); propozycji zmian w zakresie edukacji gleboznawczej (pozycje 3-5) oraz popularyzacji gleboznawstwa (pozycja 6).

Wszystkie artykuły przedłożone do oceny zostały opublikowane w czasopismach znajdujących się w wykazie MNiSW, o łącznej wartości 530 pkt. Warto podkreślić, że dwa spośród sześciu artykułów (publikacja 2 i 6) znajdują się na liście *Journal Citation Reports* (tzw. Liście Filadelfijskiej), mając łączny *Impact Factor* – 10,958 (*Geoderma* – 7,422 i *Journal of Soils and Sediments* – 3,536). Mgr Magdalena Urbańska jest w pięciu przypadkach pierwszym autorem, a w jednym przypadku drugim autorem. Trzykrotnie pełniła rolę autora korespondencyjnego.

Problematyka i zakres badań. Autorka, odwołując się we wstępie dysertacji do kilku dokumentów programowych oraz wybranych pozycji literatury, wprowadza czytelnika do problematyki własnych badań. Zamiar ten realizuje poprzez podjęcie rozważań dotyczących

roli edukacji gleboznawczej w kilku aspektach związanych z celami kształcenia ze sfer poznawczej i motywacyjnej, które realizowane są w praktyce szkolnej i w życiu społecznym. Wykreowany obraz jest w swoim opisie czasami niejednoznaczny ze względu na łączenie kilku wątków i ostatecznie niepełny. Niemniej jednak, daniem recenzenta, analiza wstępu pozwala zidentyfikować najważniejsze dla Doktorantki aspekty edukacji gleboznawczej, spośród wielu przez nią sygnalizowanych. Należą do nich: (1) rola i znaczenie gleb w procesie poznawania relacji zachodzących pomiędzy biotycznymi i abiotycznymi elementami środowiska przyrodniczego oraz w przygotowaniu ucznia/obywatela do świadomego i racjonalnego korzystania z zasobów środowiska w kontekście zrównoważonego rozwoju; (2) znaczenie świadomości społecznej dotyczącej roli gleb, postrzeganych i traktowanych, jako część zasobów nieodnawialnych; (3) pozycja edukacji gleboznawczej w procesie transmisji wiedzy na temat stanu środowiska oraz w kształtowaniu próśrodowiskowej postawy – gotowości do rozwiązywania problemów obecnie i w przyszłości. W tak zarysowanej problematyce, zaproponowany przez mgr Magdalenę Urbańską temat dysertacji: *Rola edukacji gleboznawczej w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństw* jest trafny, adekwatny do przeprowadzonych badań. Stanowi ważne bardzo zagadnienie tym bardziej, że prowadzenie dociekań o takim profilu nie jest zbyt częste w dyscyplinie nauk o Ziemi i środowisku, a w szczególności w dydaktyce geografii. Warto także podkreślić, że problematyka badań zrealizowanych przez mgr Magdalenę Urbańską wykracza poza obraz wykreowany we wstępie opracowania. Bo w rzeczywistości jest ona szersza, o czym stanowią stosowne zapisy, tj. informacje dotyczące problematyki badawczej znajdujące się we wszystkich sześciu artykułach, ułożonych w kolejności przyczynowo-skutkowej. Na przykład w publikacji 1 (*Environmental Threats and Geographical Education: Students' Sustainability Awareness – Evaluation*) – można odnaleźć: analizę koncepcji zrównoważonego rozwoju w nauczaniu geografii; porównanie wybranych metod dydaktycznych pod kątem ich efektywności; wskazanie trudności oraz słabych i mocnych w kształceniu geograficznym itp. Z kolei, problem braków i nieprawidłowości w edukacji gleboznawczej, ale jednocześnie także pozytywne aspekty tej edukacji zostały szeroko przedstawione w publikacji 2 (*A Global Perspective on Soil Science Education at Third Educational Level; Knowledge, Practice, Skills and Challenges*). Za cel badań przyjęto w tym przypadku porównanie w skali globalnej poziomu kształcenia w zakresie podstaw nauk o glebach na poziomie szkoły średniej. Problematyka prac zawierających propozycje zmian w zakresie edukacji gleboznawczej jest również rozległa. Artykuł 3 pt. *Digital media in soil education* zawiera porównanie narzędzi multimedialnych wykorzystywanych w

procesie nauczania treści gleboznawczych oraz ocenę tendencji ich stosowania w kontekście dążeń do zwiększenia efektywności procesu dydaktycznego, prowadzonego zarówno w sali lekcyjnej, jak i podczas zajęć terenowych związanych z gleboznawstwem oraz w edukacji nieformalnej, np. odbywającej się dzięki mediom społecznościowym w wirtualnej rzeczywistości. Odmienny charakter posiada artykuł 4 (*Rusty soils – “Lost” in school education*), ponieważ dotyczy on dostępności informacji na temat gleb rdzawych na poziomie kształcenia w szkołach ponadpodstawowych, a ponadto zawiera diagnozę stanu wiedzy o tych glebach szerokiego środowiska pozaakademickiego. Charakter diagnostyczny ma także artykuł 5 (*Alluvial soils - a stream into soil awareness*), dotyczący stanu wiedzy uczniów szkół średnich ogólnokształcących z woj. kujawsko-pomorskiego na temat mad. Drugie z poruszonych w nim zagadnień – ocena przydatności mad w popularyzacji gleboznawstwa – stanowi merytoryczny pomost uzasadniający włączenie do dysertacji artykułu nr 6, noszącego tytuł *SUITMAS as an archive of the human past: educational implications*. W opracowaniu dokonano prezentacji pokrywy glebowej obszaru przemysłowego (dawnych Zakładów Chemicznych "Polchem" w Toruniu) w nawiązaniu do kulturowych funkcji gleb, zmian w technologii produkcji, modernizacji infrastruktury oraz jej roli w życiu pracowników fabryki. Niniejszy artykuł został przez Doktorantkę umiejscowiony w dysertacji w części opatrzonej tytułem – *Popularyzacja gleboznawstwa*, który zdaniem recenzenta niepotrzebnie sugeruje popularyzatorski charakter opracowania. W rzeczywistości jest to artykuł naukowy, opublikowany w renomowanym czasopiśmie *Journal of Soils and Sediments*, i byłoby korzystniej, aby tytuł trzeciej części zbioru publikacji sformułować odwołując się do edukacji gleboznawczej o charakterze nieformalnym. Reasumując, pełny obraz zakresu problematyki badawczej podjętej przez Doktorantkę uzyskuje się dopiero po zapoznaniu się z rozdziałem dysertacji noszącym tytuł *Charakterystyka zbioru publikacji*, bądź po przestudiowaniu wszystkich artykułów zamieszczonych w aneksie.

Cel badań. Jak określiła Doktorantka, celem badań (por. s. 3) jest: [...] *próba oceny poziomu edukacji gleboznawczej w wybranych krajach świata na podstawie badań ankietowych oraz analizy treści gleboznawczych zamieszczonych w szkolnych podręcznikach geograficznych, biologicznych, a także tych z zakresu nauk o środowisku*. Jednocześnie, zwróciła uwagę, że dokonany przez nią dobór artykułów umożliwia analizę wybranych aspektów edukacji gleboznawczej w ujęciu lokalnym, krajowym i globalnym.

W nawiązaniu do podjętego problemu badawczego Autorka postawiła hipotezę (s. 4), mówiącą, że [...] *nauczanie podstaw gleboznawstwa odbywa się w sposób nieadekwatny do*

potrzeb odbiorcy, a przekazywane treści nie odpowiadają aktualnemu stanowi wiedzy i nie korespondują z kształceniem opartym na przekazywaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Zgodnie z powszechnie przyjmowaną procedurą badawczą cel główny bardzo często jest rozwijany do postaci celów pośredniczących (szczegółowych). W autorskiej części dysertacji, cele szczegółowe nie zostały wymienione. Natomiast, można przyjąć, że w procedurze przyjętej przez Doktorantkę rolę celów pośredniczących pełnią cele podane w każdej spośród 6 publikacji, gdzie niejednokrotnie mają postać zadań badawczych lub pytań badawczych. W publikacji 1 podano pięć celów i nadano im postać zadań badawczych; w publikacji 2 – wskazano jeden cel zawierający zadanie badawcze, które rozwinięto w formie trzech pytań badawczych; w publikacji 3 – jeden cel, zawierający dwa zadania badawcze; w publikacji 4 – jeden cel obejmujący dwa pytania badawcze, do którego sformułowano trzy zadania badawcze; w publikacji 5 – także jeden cel obejmujący dwa pytania badawcze, do których sformułowano trzy zadania badawcze; a w publikacji 6 – jeden cel badawczy. Łącznie w artykułach przedstawionych do oceny Doktorantka poprawnie uzasadniła potrzebę osiągnięcia 10 celów szczegółowych, poprzez realizację piętnastu zadań badawczych. Tam także znajdują się informacje dotyczące zrealizowanych zadań badawczych dotyczących możliwości wypracowania metod i technik poprawiających transfer wiedzy gleboznawczej.

Ocena poszczególnych elementów rozprawy doktorskiej

Przegląd literatury. Dysertacja nie zawiera w swojej strukturze wydzielonej części zawierającej przegląd literatury, lecz tylko zestawienie 31 pozycji literatury wykorzystanej w autorskiej części dysertacji do ukazania problematyki badawczej oraz wzmocnienia wniosków zawartych w podsumowaniu. Natomiast, pełny wykaz pozycji literatury, która została omówiona w artykułach naukowych i/lub wykorzystana w dyskusji wyników, znajduje się w poszczególnych artykułach. Obejmują one łącznie ponad 340 pozycji, tj. rozdziałów w monografii, artykułów naukowych, dokumentów programowych, podręczników szkolnych oraz stron internetowych, np. zawierających materiały źródłowe i akty prawne. Większość cytowanych opracowań naukowych to pozycje anglojęzyczne. Należy podkreślić, że ze względu na spójność i zakres podjętej problematyki badawczej niektóre pozycje literatury z konieczności powtarzają się w spisach. Ponadto, wymogi wydawnicze sprawiają, że w artykułach naukowych cytowane są jedynie wyselekcjonowane pozycje literatury, a inne z konieczności zostały pominięte. Nie mniej jednak uważam, że Doktorantka w artykułach przedłożonych do oceny poprawnie przedstawiła aktualny stan badań o znaczeniu poznawczym i utylitarnym

oraz różnorodne podejścia metodologiczne a omawiając poszczególne zagadnienia zachowała chronologię i przejrzystość przytaczanych poglądów, prawidłowo i na szerszym tle ukazała różne aspekty edukacji gleboznawczej. W rezultacie dowiodła dobrego rozeznania w literaturze przedmiotu oraz opanowania formalnych umiejętności jej wykorzystania w badaniach naukowych.

Materiały i metody. Informacje dotyczące metod i technik zastosowanych w badaniach zamieszczono w każdym z sześciu artykułów. Do podstawowych metod zastosowanych przez Doktorantkę należą: kwerenda i studium literatury, aktów prawnych oraz dokumentów programowych; analiza porównawcza treści podręczników szkolnych oraz przedmiotowych źródeł internetowych; gleboznawcze badania terenowe oraz metoda ankiety, niejednokrotnie stosowana z wykorzystaniem kwestionariusza udostępnianego w systemie on-line (CAWI – *Computer Assisted Web Interview*). Ostatnia spośród wymienionych metod ma dla analizowanych badań kluczowe znaczenie. Została m.in. wykorzystana dwukrotnie do oceny nauczania geografii w szkołach średnich związanych z kwestiami środowiskowymi. Badanie (por. publikacja 1) przeprowadzono dokonując losowego doboru 198 nauczycieli z Czech, Węgier, Polski, Rumunii, Turcji i Wielka Brytanii. Ponadto, badaniem ankietowym w dniach 7-13 czerwca 2021 r. objęto 204 uczniów z X Liceum Ogólnokształcącego w Toruniu. Z obowiązku recenzenta zwracam uwagę na drobne niedociągnięcie, za jakie uznaję – pominięcie dokładnej informacji o terminie przeprowadzenia ankiety wśród nauczycieli. W badaniach mających na celu porównanie poziomu edukacji glebowej w szkołach średnich (por. publikacja 2) wykorzystano wyniki kierunkowej analizy treści podręczników szkolnych oraz dokumentów programowych z 43 państw świata. Na potrzeby tych badań opracowano narzędzie ewaluacyjne, złożone z 25 pytań dotyczących edukacji gleboznawczej oraz systemu edukacji (m.in. podręczników, szkół i uczniów). Obowiązujące w Polsce podstawy programowe kształcenia ogólnego (Dz. U. 2012, poz. 977; Dz. U. 2017, poz. 356) stały się przedmiotem analizy porównawczej (por. publikacja 3) mającej na celu określenie możliwości wykorzystania różnych multimedialnych narzędzi do wspomagania nauczania gleboznawstwa i oceny trendów w stosowaniu tej metody w edukacji. Natomiast, do badań diagnostycznych (por. publikacja 4), dotyczących dostępności informacji o glebach rdzawych dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych oraz stanu wiedzy o tych glebach w środowisku pozaakademickim zastosowano trzy metody: kwerendę i studium treści podręczników geografii, kwerendę źródeł internetowych oraz metodę ankiety, którą objęto 420 respondentów. Analogiczne metody zastosowano do zdiagnozowania w 2022 r. uczniów szkół ponadgimnazjalnych województwa

kujawsko-pomorskiego pod kątem stanu wiedzy o glebach aluwialnych oraz oceny przydatności tej wiedzy w edukacji gleboznawczej (publikacja 5). Tym razem grupa respondentów liczyła 305 osób. Odmienny zestaw metod zastosowano w badaniach potencjału edukacyjnego gleb przemysłowych i artefaktów znajdujących się na obszarze zlikwidowanych w 2005 r. – Toruńskich Zakładów Przemysłu Nieorganicznego „Polchem”(publikacja 6). Materiał badawczy do studium przypadku (*case study*) pozyskano podczas badań terenowych zrealizowanych w latach 2013-2019 oraz ze żmudnej kwerendy literatury i materiałów dokumentacyjnych. Ponadto, część informacji dostarczyły wywiady kierunkowe.

Adekwatny dobór metod i poprawna realizacja zadań badawczych w ramach przyjętej wcześniej procedury wskazują na opanowanie przez Doktorantkę wszechstronnego warsztatu badawczego. Niniejsze stwierdzenie potwierdza fakt konstrukcji oryginalnych narzędzi badawczych (np. kwestionariuszy), czy też wskaźników przydatnych w badaniach jakościowych, np. współczynnika dostępności informacji (CIA – *Coefficient of Information Availability*).

Wyniki i wnioski z badań. Doktorantka, uzyskane wyniki przedstawiła i rzetelnie omówiła w poszczególnych artykułach, a ponadto część z nich wraz z wnioskami zamieściła w podsumowaniu zawartym w autorskiej części dysertacji. Uzyskane przez Nią rezultaty badań nad edukacją gleboznawczą istotnie poszerzają dotychczasową wiedzę na temat jej zróżnicowania i specyfiki. Ukazują niedomagania (a rzadziej mocne strony) edukacji gleboznawczej, ze względu na traktowanie gleb, jako mniej istotnego komponentu środowiska, niż na przykład wody i atmosfera. Odzwierciedleniem tego stanu rzeczy jest niekompletny zbiór treści kształcenia zawarty w zapisach podstaw programowych kształcenia ogólnego, obowiązujących w polskim systemie oświaty. Ponadto, na realizację treści gleboznawczych przeznaczona jest zbyt mało czasu, a materiał nauczania zamieszczany w polskich i zagranicznych podręcznikach szkolnych jest przestarzały i niekompletny, niekiedy niezgodny z aktualnym stanem wiedzy. W sytuacji, gdy podręcznik szkolny jest nadal traktowany, zarówno przez ucznia, jak i nauczyciela, jako podstawowy zbiór wiadomości z gleboznawstwa (co w szczególności dotyczy polskiej szkoły), wskazany fakt rzutuje na transfer wiedzy dokonywany w procesie dydaktycznym. Wyniki badań przeprowadzonych przez Doktorantkę dowodzą także braku zgodności metod dydaktycznych stosowanych w edukacji gleboznawczej z wymaganiami współczesnej dydaktyki i co gorsze z oczekiwaniami uczniów, wdrożonych już do wykorzystywania w praktyce szkolnej rozwiązań innowacyjnych oraz technologii cyfrowych. Proces dydaktyczny prowadzony w tradycyjny sposób (tj. preferujący stosowanie metod asy-

milacji wiedzy), jako nieatrakcyjny dla uczniów, utrudnia osiągnięcie celów poznawczych pozycjonowanych w wyższych kategoriach taksonomicznych a także celów ze sfery motywacyjnej, przekładających się wprost na świadomość uczniów oraz ich obecną i przyszłą aktywność społeczną. Doktorantka wskazała także na brak kompleksowych, rzetelnych opracowań literaturowych dotyczących edukacji gleboznawczej. Przedstawione w dysertacji badania naukowe oraz uzyskane wyniki stanowią podstawę sformułowania licznych wniosków, w zależności od uwarunkowań zamieszczonych w artykułach w formie wypunktowań lub też bardziej rozbudowanych zdań. Mają one, zarówno wymiar czysto empiryczny, jak i charakter postulatowy, ewentualnie przyjmują postać rekomendacji dla nauczycieli geografii, dyrektorów szkół, nauczycieli akademickich itd. W każdym przypadku sformułowania są precyzyjne i jednoznaczne, co z pewnością może przyczynić się do wdrożenia nowatorskich i innowacyjnych rozwiązań do praktyki szkolnej, bądź też znaleźć zastosowanie w edukacji nieformalnej. W tym kontekście wysoko należy ocenić rzetelne i bardzo wnikliwe analizy o krajowym i międzynarodowym zasięgu dotyczące edukacji gleboznawczej i jej roli w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństw. Pod tym względem dysertacja doktorska mgr Magdaleny Urbańskiej nie ma odpowiednika w literaturze przedmiotu. Przeprowadzone badania w znacznym stopniu wypełniają istniejącą lukę, ponieważ, stanowią udaną próbę określenia roli edukacji gleboznawczej w kształtowaniu rozumienia funkcjonowania środowiska przyrodniczego i jednocześnie zawierają opracowanie rozwiązań prowadzących do zwiększenia świadomości ekologicznej odbiorcy w zakresie gleboznawstwa.

Reasumując stwierdzam, że Doktorantka zamieściła w artykułach współautorskich tworzących dysertację doktorską bogaty materiał informacyjny i empiryczny, który został poprawnie zinterpretowany i w miarę możliwości przedyskutowany na tle rezultatów uzyskanych przez innych badaczy. Swoje osiągnięcia podsumowała we wnioskach, poprawnych merytorycznie w stosunku do otrzymanych wyników i w nawiązaniu do postawionych hipotez badawczych oraz celów szczegółowych.

Konkluzja

Niezależnie od zamieszczonych w recenzji uwag krytycznych lub o charakterze dyskusyjnym uważam, że dysertacja mgr Magdaleny Urbańskiej, pt. *Rola edukacji gleboznawczej w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństw*, jest interesującym i cennym opracowaniem naukowym. Rozprawa doktorska, poprzez tworzący ją zbiór wyselekcjonowanych artykułów, ukazuje ważny zasób ogólnej wiedzy teoretycznej Autorki, mieszczący się w dyscyplinie nauki o Ziemi i środowisku oraz dowodzi opanowania przez Nią umiejętności samodzielnego

prowadzenia badań naukowych. Przedmiotem dysertacji są oryginalne rozwiązanie złożonego problemu naukowego, określające szeroki zakres wykorzystania wyników własnych badań naukowych w sferze społecznej. Stwierdzam, że dysertacja przedłożona do oceny spełnia wymagania *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. 2018, poz. 1668; w tym – art. 187). W związku z powyższym zwracam się do Rady Dyscypliny Nauki o Ziemi i Środowisku Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z wnioskiem o przyjęcie pracy i dopuszczenie mgr Magdaleny Urbańskiej do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia naukowego doktora. Wnoszę także o rozpatrzenie możliwości wyróżnienia niniejszej dysertacji doktorskiej stosowną nagrodą.

Toruń, 14.01.2023 r.